

Частина 3. ПОЛІТИЗАЦІЯ ЛЮДСЬКОЇ СВІДОМОСТІ: ФЕНОМЕН ЕПОХИ

§ 43. ВЛАДА ІДЕОЛОГІЇ

200 | Погляд дослідника

У Радянському Союзі в 1930-х рр. режим був украй зацікавлений у створенні міфів. Цю функцію виконували агітація і пропаганда – один з основних видів діяльності комуністичної партії. У цей час одним із широко розповсюджених міфів можна назвати міф про «світле майбутнє». Його суть у тому, що сьогоднішня має бути підлегла будівництву майбутнього, соціалізму. Нагорода буде потім... Зі скасуванням експлуатації і привілеїв, зростанням виробництва і продуктивності соціалізм обов'язково принесе достаток, і рівень життя підвищиться. Отже, світле майбутнє забезпечене.

Інший міф, що посилено пропагувався режимом і був сприйнятий багатьма громадянами, можна назвати – «Геть відсталість». Для нього дуже важливим є контраст між «тоді» і «тепер». Тоді діти робітників і селян не мали шансів здобувати освіту; тепер вони можуть стати інженерами. Тоді селян експлуатували поміщики; тепер робітники самі стали хазяїнами. Тоді народ морочили попи й одурманював релігійний опіум; тепер наука й освіта відкриває йому очі.

Останній з міфів, що укоренився в радянському мисленні, можна назвати словами популярної пісні – «Якщо завтра війна»... Ідеологічна передумова полягала в тому, що капіталістичні нації, які оточували Радянський Союз, ніколи не примиряться з існуванням першої і єдиної у світі соціалістичної держави. Капіталізм і соціалізм – це цілком протилежні принципи, які не можуть мирно співіснувати. Капіталісти постараються завдати СРСР воєнної поразки, як тільки для цього трапиться нагода.

Тема війни постійно обговорювалася в газетах... Загроза війни визначала державну політику. Суть програми прискореної індустріалізації, як зазначав Сталін, полягала в тому, що без неї країна може стати беззахисною перед ворогами і через десять років «загине». Великий Терор, за словами пропагандистів того часу, мав на меті звільнити країну від зрад-

ників, наймитів ворогів СРСР, які зрадили б у випадку війни.

Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм... – С. 15–16.

201 | Погляд дослідника

Суть фашистського світогляду полягала в тому, що: народ, нація – це цілісний організм, єдина надособистість, наділена надрозумом; історія людства являє собою боротьбу різних націй за виживання (слабший гине чи підкоряється, найсильніший виживає і панує); всі навколишні народи – потенційні сьогоднішні чи завтрашні вороги; найвища цінність для кожної людини – його нація; людська особистість має цінність лише настільки, наскільки вона є часткою цієї спільності; цінність кожної конкретної людини визначається її внеском у велич і благополуччя нації; виразник інтересів і волі нації – держава («все для держави, нічого проти держави, нікого поза державою»); глава держави є уособленням, утіленням всієї нації; нація має бути єдиною та згуртованою, а всякий, хто роздуває внутрішні конфлікти, – національний зрадник; усі протиріччя усередині нації вирішуються тільки веліннями держави і вождя.

Муссоліні намагався викликати в італійців почуття національної величі, запевняючи їх у тім, що вони – безпосередні нащадки римлян, завойовників півсвіту, повинні продовжити їхню боротьбу, відтворюючи Римську імперію...

Нацистський світогляд деякими деталями був подібний до поглядів італійських фашистів. Вся історія людства поставала як боротьба за виживання різних рас, з яких найсильнішою і найрозвиненішою була так звана арійська раса (північні народи, що походять від давніх германців – німці, скандинави). Кінцевою метою історії оголошувалася перемога арійців над «неповноцінними» народами.

Жуковская И., Жуковский С. Цит. за: <http://archive.1september.ru/his/1999/his14.htm>

202 Офіційний документ

Найвищою метою народної держави має бути турбота про збереження того основного расового ядра, яке єдине здатне створювати культуру, дарувати людині красу, достоїнство й усе високе... Корисність цієї держави не може не оцінюватися з погляду культурного значення і сили цієї держави в рамках усього іншого світу, однак повинна розцінюватися винятково з погляду ступеня корисності цього

інституту для даного конкретного народу... Німецька держава має охопити собою всіх німців і повинна поставити перед собою як найважливіше завдання не лише зібрати і зберегти, а й поступово допомогти зайняти панівне становище тим найціннішим у расовому відношенні елементам, що у нас, незважаючи ні на що, збереглися.

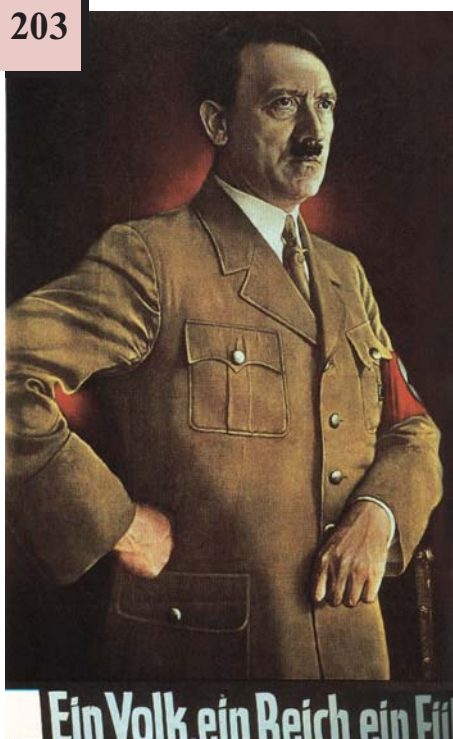
Гитлер А. Майн Кампф. Цит. за: Пономарев М.В., Смирнова С.Ю. Новая и новейшая история стран Европы и Америки. – М., 1989. – С. 3.

1. Виберіть ключові слова до кожного з документів 200, 201, 202. Чи збігаються вони?
2. Що таке міф? Як ви розумієте суть радянських «суспільних міфів» 1930-х рр.? Чому, на думку Ш. Фіцпатрік, радянський режим був зацікавлений у створенні суспільних міфів? Як ви думаєте, чому в радянському суспільстві виникли і культивувалися саме такі суспільні міфи?
3. Чи можете ви застосувати поняття «міф» до світоглядів, описаних у джерелах 201, 202? Поясніть свої міркування.
4. Деякі дослідники, описуючи подібні суспільства, вживають поняття «ідеократія»? Як ви його розумієте?

§ 44. КУЛЬТ ВОЖДЯ

203

Напис на німецькому плакаті:
«Один народ, один рейх, один фюрер»

204

Погляд сучасника

Німецький вірш «Гімн гітлерівської молоді»

Hitler Youth Poem

Ти, фюрере, є нашим
Командиром!
Ми повстаємо в імені твоєму.
Рейх є метою нашої боротьби,
Її початком і кінцем.

Твоє слово є пульсом
наших звершень;
Твоя віра будує наші собори,
І навіть, коли смерть збере свій
останній врожай,
Корона Рейха ніколи
не впаде!

Наводиться за: J.Noakes and G.Pridham.
Documents of Nazism. – 1974. – С. 74
(переклад авторів).